

А.В. Клименко

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
 вул. Тимірязєвська, 1, м. Київ, 01014 Україна
 e-mail: klimat13@gmail.com

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2019-21/43>

Деревні рослини, композиція, ландшафт, пейзаж

УНІКАЛЬНІ ПЕЙЗАЖІ ТА КОМПОЗИЦІЇ В НБС ІМ. М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ

УНІКАЛЬНІ ПЕЙЗАЖІ ТА КОМПОЗИЦІЇ В НБС ІМ. М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ.

А.В. Клименко. – Ботанічні сади являють собою об'єкти природно-заповідного фонду. Тому найкращі ділянки, композиції та унікальні рукотворні пейзажі можуть також підлягати заповіданню. В НБС НАН України ім. М.М. Гришка створені унікальні пейзажі та експозиції з цінних деревних рослин під керівництвом відомого вченого-паркобудівника, професора, доктора біологічних наук Л.І. Рубцова. Створені у 50–70-х роках 20-ого століття експозиції дендрарію, які включали чудові краєвиди, у наш час, на жаль, зазнали деяких небажаних змін. НБС ім. М.М. Гришка – один з небагатьох, на території якого збереглася більшість відкритих просторів у вигляді галявин, терас, пейзажних картин. Більшість експозицій знаходяться на складному рельєфі. Для формування ландшафтів та пейзажних картин особливу цінність мають "Сад бузку", "Золота долина з форзицій", "Волога долина", "Березовий гай", "Голонасінні", "Гірський сад", "Альпійський сад", "Карпати", "Степи України", "Середня Азія", з яких відкриваються чудові перспективні види на культові споруди Видубицького монастиря, Дніпро, Лівобережжя. Унікальні рукотворні композиції та пейзажі в НБС ім. М.М. Гришка мають також важливе значення в ландшафтній архітектурі Києва та України. Якщо вісти, або панорами, які заростають паростковими рослинами, можна відновити, то перспективи, закриті будівництвом, втрачаються назавжди. Тому обов'язково треба створювати реєстр унікальних рукотворних пейзажів, які потребують захисту від невдалих забудов та паросткової рослинності.

УНИКАЛЬНЫЕ ПЕЙЗАЖИ И КОМПОЗИЦИИ В НБС ИМ. Н.Н. ГРИШКО НАН УкРАИНЫ.

А.В. Клименко. – Ботанические сады являются объектами природно-заповедного фонда. Поэтому наилучшие участки, композиции и уникальные рукотворные пейзажи могут также подлежать сохранению. В НБС НАН Украины им. Н.Н. Гришко созданы уникальные пейзажи и экспозиции из ценных древесных растений под руководством известного ученого паркостроителя, профессора, доктора биологических наук Л.И. Рубцова. Созданные в 50–70-х годах 20-ого столетия экспозиции дендрария, включавшие чудесные пейзажи, в наше время, к сожалению, претерпели некоторые нежелательные изменения. НБС им. Н.Н. Гришко – один из немногих, на территории которого сохранилось большинство открытых пространств в виде полей, террас, пейзажных картин. Большинство экспозиций находятся на сложном рельефе. Для формирования ландшафтов и пейзажных картин особенную ценность имеют "Сад сиреней", "Золотая долина из форзиций", "Влажная долина", "Березовая роща", "Голосеменные", "Горный сад", "Альпийский сад", "Карпаты", "Степи Украины", "Средняя Азия", с территории которых открываются прекрасные перспективные виды на культовые сооружения Выдубицкого монастыря, Днепр, Левобережье. Уникальные рукотворные композиции и пейзажи в НБС им. Н.Н. Гришко имеют также важное значение в ландшафтной архитектуре Киева и Украины. Если видовые лучи, или панорамы, которые зарастают порослевыми растениями, можно восстановить, то перспективы, закрытые строительством, утрачиваются навсегда. Поэтому обязательно необходимо создавать реестр уникальных рукотворных пейзажей, которые требуют защиты от неудачных застроек и порослевой растительности.

UNIQUE LANDSCAPES AND COMPOSITIONS IN THE M.M. GRYSHKO NATIONAL BOTANICAL GARDEN OF THE NAS OF UKRAINE. A.V. Klymenko.

– Botanical gardens are objects of Nature Reserve Fund. Therefore, the best areas, compositions and unique hand-made landscapes can be marked for conservation as well. The unique landscapes and expositions of valuable tree plants were created under famous scientist, park creator, professor, doctor of biology L.I. Rubtsov in the M.M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine. Arboretum expositions, created in 1950s–1970s, that included great landscapes, unfortunately underwent some

unwelcomed changes in our times. The M.M. Gryshko National Botanical Garden is one of the few where most of the open areas were preserved, such as glades, terraces and landscape pictures. Most of the expositions are located on a complex relief. "The Garden of Lilacs", "The Golden Valley of Forsythias", "The Wet Valley", "The Birch Grove", "Gymnosperms", "The Mountain Garden", "The Alpine Garden", "Carpathians", "Steps of Ukraine", "Central Asia" (from where great perspectives open up to religious buildings of Vydubychi Monastery, Dnipro River and its Left Bank) have particular value when forming the landscapes and landscape pictures. Unique hand-made compositions and landscapes of the M.M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine also have important value to the landscape architecture of Kyiv and Ukraine as a whole. If viewing pictures or panoramas, which are overgrown with coppice can be renewed the prospects blocked by constructions are lost forever. For that reason, it is necessary to create a registry of the unique hand-made landscapes which require protection from failed buildings and coppice.

З 2017 року у відділі ландшафтного будівництва НБС НАН України ім. М.М. Гришка в одному з розділів п'ятирічної теми (2017–2021 рр.) заплановано проведення моніторингу природної та культурної спадщини в урбанізованому середовищі, в тому числі на території самого ботанічного саду.

До об'єктів природної спадщини відносяться багатовікові дерева (ботанічні пам'ятки природи), об'єкти садово-паркового мистецтва (поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами), ландшафтні об'єкти (природні території, які мають історичну цінність) (Закон ..., 2019).

Заповідання багатовікових дерев – справа не нова. Даним питанням до недавнього часу займалися співробітники Київського еколого-культурного центру, але ця робота не завершена та потребує подальшого опрацювання. Ботанічні сади являють собою об'єкти природно-заповідного фонду (далі ПЗФ). До того ж у 1972 році за Постановою колегії Держкомприроди УРСР від 26.07.1972 № 22 сад отримав статус пам'ятки садово-паркового мистецтва національного значення (Бойко, Клименко, Ключенко, 2018). Тому найкращі ділянки, колекції, композиції та унікальні рукотворні пейзажі можуть також підлягати заповіданню.

В ботанічному саду НБС НАН України ім. М.М. Гришка створені експозиції з цінних деревних рослин під керівництвом відомого вченого-паркобудівника, професора, доктора біологічних наук Л.І. Рубцова. Створені у 50–70-их роках 20-го століття експозиції дендрарію, які включали чудові краєвиди, у наш час, на жаль, зазнали деяких небажаних змін. Тому завданнями досліджень стали:

- збір історичних планів, публікацій та архівних джерел щодо унікальних рукотворних пейзажів та композицій;
- проведення рекогносцирувального обстеження території НБС з метою визначення сучасного стану унікальних рукотворних пейзажів та композицій;
- проведення порівняльного аналізу існуючого стану унікальних пейзажів та композицій ботанічного саду з початковими варіантами;
- наукові пропозиції щодо відновлення втрачених пейзажів.

Стан ділянок та ландшафтів досліджувався візуально методом маршрутних обстежень та порівняння з архівними матеріалами та публікаціями.

Відомий ландшафтний архітектор, доктор біологічних наук Л.І. Рубцов вніс неоціненний вклад в ландшафтну архітектуру Києва та інших міст України. В ботанічному саду ім. М.М. Гришка він створив знамениті пейзажі у дендрарії, де використав прийом "пейзаж у позику". Він майстерно вписав у ландшафтні композиції ботсаду навколишню місцевість: Дніпро, Лівобережжя Києва, архітектурні та культові споруди історичних місцевостей Києва – Звіринець та Видубичів. На жаль, сучасні архітектори не володіють подібною майстерністю. Отримавши замовлення на будівництво приватних садиб на Звіринеці, вони ніяк не враховують історичне значення цієї місцевості, тому навколо ботанічного саду за останній час з'явилися та швидко продовжують будуватися "монстри архітектури", які потворно обліпили історичні пагорби та знищують унікальні пейзажі.

Але ця історична місцевість з'явилася за доби Київської Русі, коли тут був заповідний ліс, населений різноманітною дичиною; назва Звіринець означала спеціально відведене місце князівських полювань, що ретельно охоронялося від сторонніх мисливців (Пономаренко, Різник, 2003).

Важливу роль у формуванні загального ландшафту ботанічного саду відіграє навколишня забудова. Так, визначні історичні об'єкти мають великий вплив на формування загального ландшафту саду. Проте ближче до НБС та навколо його території знаходяться вулиці з забудовою 60–70 років, які не вносять великого дисонансу з територією ботанічного саду, бо великі дерева та насадження НБС закривають або частково перекривають небажані види. Дерев та насадження також слугують окантовкою та фоном для інших експозицій ботанічного саду, надають їм завершеність. Вони створюють картину безкінечності території НБС.

На жаль, за останні роки з'явилися багатоквартирні багатоповерхівки та висока сучасна приватна забудова у вигляді замків та палаців на пагорбах Звіринцю в найближчому оточенні НБС. Не дивлячись на охоронну зону, різноманітна та різнопланова забудова все ближче та щільніше підходить до огорожі ботанічного саду, завдаючи непоправної шкоди його ландшафтам. Ця забудова підноситься над колекціями НБС і візуально скорочує його територію. Тому виникає потреба в охороні унікальних рукотворних перспектив, які не тільки псуються від новобудов, але також заростають паростковими породами. Припускаючи подібне, ландшафтний архітектор професор Л.І. Рубцов в одній зі своїх книг (Рубцов, 1971) описав місця розташування головних композиційних вузлів, з яких відкриваються створені під його керівництвом та за його задумом найкрасивіші рукотворні вісти, панорами та перспективи, які, крім колекцій рослин ботанічного саду, включили споруди монастирів, Дніпро, мости, лівобережні райони Києва, що знаходяться за межами ботанічного саду. Нами були виявлені усі ці точки огляду та нанесені на загальну мапу ботанічного саду (Клименко, Чувікіна, 2010). Унікальні створені Л.І. Рубцовим перспективи на Києво-Печерську Лавру та околиці Печерська, які відкриваються з *березового гаю* та *колекції ліщин*. Але червоні дахи новобудов приватного сектора, розташованих вдовж паркану ботанічного саду по вул. Мічуріна у 2009–2010 рр., значно зіпсували видовий промінь на Лавру, забираючи увагу на себе. Тому нам довелося робити додаткові посадки сортів ліщин біля паркану ботанічного саду, щоб перекрити ці небажані червоні дахи та зберегти пейзажну картину (Клименко, Пархоменко, 2010). В наш час ліщини підросли та закривають червоні дахи. Видовий промінь на Києво-Печерську Лавру відновлено.

На ділянках "Голонасінні" та "Листяні" в дендрарії професор Л.І. Рубцов створив декілька красивих краєвидів: на околиці Печерська, на Дніпро, мости та Лівобережжя. По маршруту "Листяних рослин" дендрарію Л.І. Рубцов створив мальовничі пейзажі з використанням рослин, Дніпра та споруд Іонинського та Видубицького монастирів, об'єднавши їх в цікаві композиції. Ці пейзажі поступово змінюються з кожним поворотом дороги та відкривають окремі споруди монастирів в оточенні різної рослинності, кольори якої змінюються в різні пори року та при різній освітленості. Але ці перспективи швидко заростають паростковою та адвентивною рослинністю, тому потребують постійного відновлення.

Перспективи ділянки "Волога Долина" являють собою одні з найкращих в ботсаду. Головною цінністю цієї ділянки є неперевершені поєднання різних порід листяних та шпилькових дерев та кущів, які зберігають декоративність з ранньої весни до пізньої осені. Темнохвої колоноподібні туї (*Thuja occidentalis* L. 'Columna') та різні ялівці: ялівець китайський різновид Саржента (*Juniperus chinensis* var. *Sargentii* Henry), сорт ялівцю китайського (*J. chinensis* L. 'Pfitzeriana') і темнолистий жостір імеретинський (*Rhamnus imeretina* Boiss.) підкреслюють золотисто-сріблясті верби: вербу чарівну (*Salix blanda* Anders.) = (*S. babylonica* x *S. fragilis*), вербу білу 'Aurea' (*S. alba* L. 'Aurea'), вербу вавилонську (*S. babylonica* L.) та ніжну зелень групи метасеквої (*Metasequoia glyptostroboides* Hu et Cheng). Вздовж паркану та виходу на Видубичі росте група дерев з кулястою кроною – верба ламка 'Bullata' (*Salix fragilis* L. 'Bullata'). Восени різними кольорами розцвічується листя лапину сумахостої (*Pterocarya rhoifolia* Sieb. et Zucc.), ліквідамбара стираксового (*Liquidambar styraciflua* L.). З дороги, що спускається змійкою, відкриваються різноманітні перспективи на Видубицький монастир та Дніпро. Однак варто лише підняти очі, як перед

ними відкриваються чудові композиції з хвойних та листяних рослин на пагорбах ботанічного саду.

Головною візитною карткою НБС ім. М.М. Гришка стало створення "Саду бузку", який Леонід Іванович спланував на чотирьох терасах східного схилу Видубицького амфітеатру. Кущі насаджені "сходінками" до Видубичів, що дає можливість згори бачити всі присутні тут кольори бузку (Чувікіна, Клименко, 2014). Для прикладу можна порівняти бузкове різнобарв'я на ділянці "Квітникова гірка" та на ділянці "Сад бузку". І на тій, і на іншій ділянках ростуть сортові бузки, але композиційно "Квітникова гірка" значно програє "Саду бузку", бо не має таких перспектив на Видубицький монастир та Дніпро. У "Саду бузку" зібрана найбільша в Україні колекція, що включає 23 види із 28 існуючих, понад 150 сортів бузку звичайного. Перші рослини бузку в НБС були привезені у 1946–1947 рр. з Німеччини. Пізніше надійшли саджанці бузку з інших ботанічних садів. За створення "Саду Бузку" професор Л.І. Рубцов отримав в 1967 р. диплом спілки архітекторів СРСР "За кращу роботу в галузі архітектури" (Чувікіна, Клименко, 2015).

Цікаві композиції створені під керівництвом Леоніда Івановича в дендрарії у вигляді невеликих груп деревних рослин поруч одна з одною. Між цими групами збільшені інтервали, нібито рослини, як люди, вийшли на прогулянку. Створював Леонід Іванович також цікаві посадки з дерев та великих кущів у вигляді "букетів" та "хороводів" в "Березовому гаю" та на інших колекційно-експозиційних ділянках в дендрарії. Особливо вдалі "букетні" композиції з берези, вільхи, липи, буків та ліщини. Л.І. Рубцов майстерно запланував у вигляді "хороводів" та груп посадки великих дерев з гледичії (*Gleditsia triacanthos* L.), бундуку (*Gymnocladus dioica* (L.) C. Koch), горіхів (*Juglans nigra* L., *J. cinerea* L., *J. ailanthifolia* Carr., *J. regia* L.) та лип (*Tilia platyphyllos* Scop., *T. tomentosa* Moench, *T. americana* L., *T. cordata* Mill.) – нібито рослини танцюють на галявинах. Леонід Іванович назвав декілька композицій з крупних дерев "танцюючими велетнями" (Чувікіна, Клименко, 2015). Крім вказаних крупних дерев, в дендрарії ростуть ще дерева-велетні: дуби (*Quercus* L.) та платани (*Platanus* L.). Платан кленолистий (*Platanus acerifolia* Willd.) та платан західний (*P. occidentalis* L.) – швидкозрілі дерева, які у віці 80–90 років мають діаметр стовбура 70–90 см. Платани в дендрарії обмежують "Сад садових жасминів", який розташований на великій галявині та починається від багатовікового дуба-велетня, під яким нібито співав знаменитий тенор Іван Козловський. Цей дуб кремезний та могутній, має понад 100 см в діаметрі стовбура на висоті грудей. На жаль, платани виглядають гірше та страждають від антропогенного навантаження та підпалювання дупел. На гілках платанів сидять відвідувачі, їх пристовбурні кола затоптують, ущільнюючи ґрунт до стану асфальту. Від цього страждає коренева система дерев, їх ріст ослаблюється, утворюються дупла в стовбурах. На галявині "Садових жасминів" під час їх квітнування проходять концерти симфонічних та джазових колективів.

Цікава композиція з сортових рослин широкогілочника східного (*Platycladus orientalis* (L.) Franco) була створена Л.І. Рубцовим над "Садом магнолій". Вона являє собою посадки декількох колоноподібних сортів широкогілочника (*P. orientalis* 'Pyramidalis') вздовж схилу. Рослини нагадують ченців, що піднімаються вгору до Іонинського монастиря. Ці сорти унікальні, мають велике колекційне значення, бо багато старих сортів вже стали раритетними. Широкогілочники ростуть поодинокі, по дві, три рослини разом або "букетами" (декілька рослин в одній ямі) – від чотирьох до шести-семи. В наш час діаметр стовбурів цих рослин на висоті грудей досягає від 14 см до 28 см, діаметр крон від 4,0–5,0 м до 6,0–7,0 м.

З доріжки, що йде вздовж паркану ботанічного саду повз колекції ліщини, ще недавно відкривалася цікава перспектива на один з мостів через Дніпро, нібито відвідувачі візуально потрапляли на цей міст, але приватні будівлі та суцільний паркан приватної садиби повністю перекрили цей унікальний промінь.

З прогулянкової доріжки, що йде повз ділянку "Золота долина", створену з груп форзицій (*Forsythia* Vahl.), відкриваються чудові перспективи на Дніпро та Лівобережжя. Але ці пейзажі частково зіпсовані будівлею, що недавно зведена на одному з островів Дніпра. Вона не тільки негарна, та ще й перекрила острови на Дніпрі та частину самого Дніпра, що відкривається з доріжок ботсаду.

У центральній частині ботанічного саду знаходяться експозиційно-колекційні ділянки "Гірський сад" та "Долина Гірського саду". Ці експозиції створені за задумом Л.І. Рубцова на площі понад 1,5 га. Експозиційна ділянка "Гірський сад" в оточенні насипних пагорбів передає картину гір за допомогою використання рослинності, рельєфу та каміння. "Гірський сад" складається з гірської частини (0,3 га) та пагорбів "Долини Гірського саду" (1,2 га). Головна роль відведена гірському комплексу із крутими та пологими схилами. За задумом автора, загальна композиція нагадує гірський ландшафт. Вершина головного пагорба вільна від деревно-кущових рослин. Нижче розміщені низькорослі кущі, ще нижче – дерева, що імітують лісовий пояс. На територію гірського саду ведуть кам'яні сходи та доріжки шириною, достатньою для проходження екскурсій, також влаштовані оглядові майданчики. На гірській частині було встановлено каміння вагою від 0,5 до 5 тон та висаджено декоративні рослини (Казанська, Клименко, 2012). В "Долині Гірського саду" було насипано чотири пагорби з пологими схилами. Для цілісної картини гірського пейзажу по периметру території були зроблені високі ґрунтові насипи з крутими і пологими схилами. Для створення об'ємно-просторової композиції передні пагорби, що віддалені від гірської частини, зроблено невеликими та пагорби, наближені до кам'янистої частини головного хребта, збільшені. Експозиція дуже вдало розташована та цікава в будь-який час року та годину дня. Особливо чудово спостерігати сонячні заходи та сходи, коли весь купол неба забарвлюється у різні кольори. Але у зв'язку з великою кількістю відвідувачів, ця ділянка зазнає надмірного антропогенного навантаження. Як наслідок, відбуваються зсув ґрунту та каміння, затоптування декоративних рослин. Щоб зберегти унікальну експозицію для наступних поколінь, була декілька разів здійснена спроба укріплення каміння та огорожі ділянки. Але саморобна огорожа псує зовнішній вигляд експозиції, тому треба знайти інший спосіб захисту цього унікального об'єкта. Поряд з територією "Гірського саду" в наш час створюється ділянка "Альпійський сад", основою якого є альпійські трав'янисті рослини, тоді як основу "Гірського саду" складають кущові рослини. Рослини в "Гірському саду" були посаджені в часи кураторства професора Л.І. Рубцова (1974–1980 рр.), пізніше к.б.н. Н.А. Казанської (1980–2015 рр.). Згідно проведеної інвентаризації (2016–2018 рр.), в гірській частині "Гірського саду" нами зафіксовано 63 таксони деревно-кущових рослин, серед яких 13 видів та 2 сорти кизильників: к. чебрецелистий (*Cotoneaster thymifolius* Baker), к. горизонтальний (*C. horizontalis* Decaisne), к. стиснутий (*C. adpressus* Boiss.), к. повстистий (*C. tomentosus* (Aiton) Lindl.), к. щільний (*C. congestus* Baker), к. раковиноподібний (*C. cochleatus* (Franchet) Klotz.), к. верболистий 'Repens' (*C. salicifolius* Franch. 'Repens'), к. укорінюючий (*C. radicans* (С.К. Schneider) Klotzsch), к. малесенький (*C. perpussillus* (С.К. Schneider) Klotzsch), к. розлогий (*C. divaricatus* Rehd. et Wils.), к. Даммера (*C. dammeri* С.К. Schneider) та його сорт 'Stogholm', к. примітний (*C. conspicuus* Comber ex Marquand), к. круглолистий (*C. rotundifolius* Wall. ex Lindl.), к. чорноплідий (*C. melanocarpus* Fisch. Et Blytt); два види та два сорти спіреї: с. японська (*Spiraea japonica* L.) та її сорти 'Golden Princess' та 'Little Princess', с. широколиста (*S. latifolia* (Ait.) Borkh.); листяні кущі: сорт бруслини Форчуна (*Euonymus fortunei* (Sieb. ex (Miq.) Rehder) 'Harieguin'), сорт стефанандри надрізанолистої (*Stephanandra incisa* (Thunb.) Zbl. 'Crispa'), дієрвіла жимолостева (*Diervilla lonicera* Mill.), сорт сніжноягідника дрібнолистого (*Symphoricarpos microphyllus* Н. В. Kunch. 'Hancock'); кущоподібні шпилькові кущі: мікробіота перехреснопарна (*Microbiota decussata* Kom.); ялівці: ялівець козацький (*Juniperus sabina* L.) та його сорти 'Cupressifolia', 'Variegata', 'Tamariscifolia' 'Arcadia', 'Nana', 'Femina' і різновид *J. sabina* var. *Prostrata*, ялівець горизонтальний (*Juniperus horizontalis* Moench) та його сорт 'Plumosa', сорти ялівцю віргінського (*Juniperus virginiana* L. 'Venusta' та 'Gray Owl'), сорт ялівцю лускатого (*Juniperus squamata* Lamb. 'Prostrata'), ялівець китайський різновид Саржента (*Juniperus chinensis* var. *Sargentii* Henry), сорти ялівцю китайського (*J. chinensis* L. 'Procumbens', 'Pfitzeriana Prostrata', 'Pfitzeriana Compacta'; сосна гірська різновид чагарниковий (*Pinus montana* var. *mugnus* Willk.), шпилькові дерева тсуги канадської (*Tsuga canadensis* (L.) Carriere); щільні сорти тису ягідного (*Taxus baccata* L. 'Fastigiata' та 'Erecta'); сорти листяних дерев буку лісового (*Fagus sylvatica* L. 'Roseo-marginata') та високих кущів: сорт бузини чорної (*Sambucus nigra* L. 'Albo-variegata'), піраканта яскраво-чер-

вона (*Pyracanta coccinea* Roem.), сорт садового жасмину корончастого (*Philadelphus coronarius* L. 'Aurea'), форзиція проміжна (*Forsythia intermedia* Zabel.), ф. повисла (*F. suspense* (Thunb.) Vahl.); види та сорти барбарисів: барбарис Тунберга (*Berberis thunbergii* DC.), б. звичайний (*B. vulgaris* L.) та його сорт 'Atropurpurea', б. пилчастий (*B. serratos* Koechne.); кущові та виткі жимолості: жимолость Ольги (*Lonicera olgae* Regel & Schmalh.), ж. Стендіша (*L. standishii* Jacq.), ж. шапковидна (*L. pileata* Oliv.), ж. японська (*L. japonica* Thunb.); золотисті сорти бирючини звичайної (*Ligustrum vulgare* L. 'Aurea', 'Aurea nana'); яскраво квітучі кущі: ракитник волосистий (*Cytisus hirsutus* L.), хеномелес японський (*Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl.), хеномелес Маулея (*Ch. maulei* (Mast.) C. K. Schneid.), хеномелес суперба (гібрид) (*Ch. superba* (Trahm.) Rehder).

У північно-східній частині НБС знаходиться історична місцевість мис "Чайка", підноситься над навколишньою місцевістю на понад 70 м. З мису „Чайка” відкривається чудовий краєвид на Дніпро та лівий берег. В 11–12 столітті н.е. на плато, що зв'язане з мисом "Чайка" вузькою доріжкою, був розташований князівський палац літописного "Красного двору". На самому мисі "Чайка" в цю ж пору знаходилося укріплене городище (Мовчан, 1975). В 2010 році на мисі "Чайка" побудовано стилізований фрагмент оборонних споруд "Красного двору". Ці споруди вдало доповнили навколишній пейзаж. Мис "Чайка" розташований вздовж Дніпра, після санітарних рубок на нижньому плато мису відкриються дуже цікаві перспективи.

Чудові краєвиди відкриваються з ділянок ботанічного саду "Гірський сад", "Альпійський сад", мис "Чайка", "Карпати", "Степи України", "Середня Азія".

НБС має великий потенціал розвитку, бо дуже вдало розташований на складному рельєфі стародавнього Звіринець, де окремі плато та пагорби розділяються ярами та низинами. З пагорбів ботанічного саду відкриваються чудові перспективи на Печерськ, Лівобережжя та Дніпро.

Висновки

Ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України – один з небагатьох, на території якого збереглася більшість відкритих просторів у вигляді галявин, терас, пейзажних картин, створених за проектами і під керівництвом професора Леоніда Івановича Рубцова, але не всі з них зберегли свій первісний вигляд.

Більшість експозицій знаходяться на складному рельєфі, тому особливу цінність мають "Сад бузку", "Золота долина" з форзицій, "Волога долина", "Березовий гай", "Голонасінні", "Гірський сад", "Долина Гірського саду", "Альпійський сад", "Карпати", "Степи України", "Середня Азія", "Іонинський мис", мис "Т.Г. Шевченко", мис "Чайка", з яких відкриваються чудові перспективні види на Дніпро, Лівобережжя та культові споруди Видубицького та Іонинського монастирів, Києво-Печерської Лаври.

Якщо вісти або панорами, які заростають порослевими рослинами, можна відновити, то перспективи, закриті будівництвом, втрачаються назавжди. Тому обов'язково треба створювати реєстр унікальних рукотворних пейзажів, які потребують захисту від невдалих забудов та паросткової рослинності. В угоду одному господареві будинку або паркану пропадає перлина України, древнє та зелене місто Київ, його неповторні пейзажі.

Унікальні рукотворні композиції та пейзажі в НБС ім. М.М. Гришка НАН України мають важливе значення в ландшафтній архітектурі Києва та України.

Бойко Р. В., Клименко А. В., Ключенко О. В. Об'єкти культурної спадщини на території національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України. *Ландшафтна архітектура в ботанічних садах та дендропарках* : матеріали X міжнар. наук. конф. Кам'янець-Подільський : ФОП СИСИН О.В., 2018. С. 365–370.

Закон України про охорону культурної спадщини. Документ 1805-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 25.01.2019, підстава – 2457-VIII.

Казанська Н. А., Клименко А. В. Гірський сад – унікальний об'єкт професора Л.І. Рубцова в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка. *Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова*: материалы конференции, 15–18 мая 2012 года. Киев : Моляр С.В., 2012. С. 148–153.

- Клименко А. В. Значение сохранения открытых пространств и пейзажных картин при реконструкции исторических участков на примере НБС им. Н.Н. Гришко НАН Украины. *Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова* : материалы конференции, 15–18 мая 2012 года. Киев : Моляр С. В., 2012. С. 153–157.
- Клименко А. В., Пархоменко Л. І. Аналіз реконструкції ділянки "Ліщини" у НБС ім. М.М. Гришка НАН України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія "Лісництво та декоративне садівництво", 2010. Вип. 152, ч. 1. С. 78–83.
- Клименко А. В., Чувікіна Н. В. Пропозиції щодо благоустрою та реконструкції історичних ділянок у північно-східній частині Національного ботанічного саду (НБС) ім. М.М. Гришка НАН України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва* / Умань, 2010. Вип. 74, ч. 1. С. 295–300.
- Мовчан І. І. Археологічні дослідження на Видубичах. *Стародавній Київ* : зб. наук. праць. Київ : Наук. думка, 1975. С. 80–106.
- Пономаренко Л., Різник О. Київ. Короткий топонімічний довідник : довідкове видання. Київ : Павлім, 2003. С. 28–29.
- Рубцов Л. И. Деревья и кустарники. Голосеменные : справочник. Киев : Наук. думка, 1971. 155 с.
- Чувікіна Н. В., Клименко А. В. Проведення екскурсій в залежності від сезонних змін декоративності окремих ділянок національного ботанічного саду (НБС) ім. М.М. Гришка НАН України. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку природничих дисциплін* : матеріали науково-практичної конференції. Полтава : Друкарська майстерня, 2014. С. 226–228.
- Чувікіна Н. В., Клименко А. В. Особливості проведення екскурсій для студентів, які вивчають ландшафтну архітектуру, зелене будівництво та лісове господарство. *Охорона біорізноманіття та історико-культурної спадщини у ботанічних садах та дендропарках* : мат-ли міжнар. наук. конф. Умань : Сочінський, 2015. С. 163–166.

Рекомендує до друку
Н.О. Гавриленко